

KIBER MAKONDA AXBOROT AGRESSIYASI, RAQAMLI ZO‘RAVONLIK VA FUQAROLARARO ISHONCH INQIROZI

Sultonov Xasanboy Nabijonovich
Namangan davlat universiteti tadqiqotchisi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23322541>

Annotatsiya: Maqola kiber makonda namoyon bo‘ladigan axborot agressiyasi va raqamli zo‘ravonlikning fuqarolararo ishonch inqiroziga olib keluvchi mexanizmlarini tahlil qilishga bag‘ishlangan. Tadqiqotning asosiy tezisi shundan iboratki, axborot agressiyasi oddiy ijtimoiy ziddiyatning keskin shakli emas, balki undan sifat jihatidan farq qiladigan hodisa: ziddiyat umumiy muloqot maydonining mavjudligini taqozo etadi, agressiya esa aynan shu maydonning o‘zini yemiradi va shaxsni jamoat muloqotida ishtirok etish imkoniyatidan mahrum qiladi. Ishda raqamli zo‘ravonlikning morfologiyasi tizimlashtiriladi, ishonchning shaxslararo, umumlashgan va institutsional qatlamlari farqlanadi, sovuq ta’sir mexanizmi orqali agressiyadan ishonch inqiroziga o‘tish yo‘li modellashtiriladi. O‘zbekiston qonunchiligi va xalqaro tajriba qiyosiy tahlil qilinib, raqamli etika, moderatsiya dizayni va uzluksiz ta’lim tizimiga asoslangan profilaktik model asoslanadi.

Kalit so‘zlar: axborot agressiyasi, raqamli zo‘ravonlik, kiberbulling, trolling, koordinatsiyalangan hujum, fuqarolararo ishonch, umumlashgan ishonch, institutsional ishonch, sovuq ta’sir, jamoat muloqoti maydoni, raqamli etika, moderatsiya, axborot xavfsizligi, ijtimoiy birdamlik, huquqiy tartibga solish

Аннотация: Статья посвящена анализу механизмов информационной агрессии и цифрового насилия в киберпространстве, приводящих к кризису межгражданского доверия. Основной тезис исследования заключается в том, что информационная агрессия представляет собой не просто обострённую форму социального конфликта, а качественно отличающееся от него явление: конфликт предполагает существование общего пространства коммуникации, тогда как агрессия разрушает само это пространство и лишает человека возможности участвовать в общественном диалоге. В работе систематизируется морфология цифрового насилия, разграничиваются межличностный, обобщённый и институциональный уровни доверия, а также моделируется механизм перехода от агрессии к кризису доверия посредством эффекта сдерживающего воздействия. На основе сравнительного анализа законодательства Узбекистана и международного опыта обосновывается профилактическая модель, основанная на цифровой этике, дизайне модерации и системе непрерывного образования.

Ключевые слова: информационная агрессия, цифровое насилие, кибербуллинг, троллинг, координированная атака, межгражданское доверие, обобщённое доверие, институциональное доверие, сдерживающий эффект, пространство общественного диалога, цифровая этика, модерация, информационная безопасность, социальная солидарность, правовое регулирование.

Abstract: This article analyzes the mechanisms through which information aggression and digital violence manifest in cyberspace and contribute to a crisis of trust among citizens. The

central thesis is that information aggression is not merely an intensified form of social conflict but a qualitatively distinct phenomenon: conflict presupposes the existence of a shared space for communication, whereas aggression erodes that very space and deprives individuals of the opportunity to participate in public discourse. The study systematizes the morphology of digital violence, distinguishes between interpersonal, generalized, and institutional layers of trust, and models the transition from aggression to a crisis of trust through the chilling effect. A comparative analysis of Uzbekistan’s legislation and international experience provides the basis for a preventive model grounded in digital ethics, moderation design, and lifelong learning.

Keywords: information aggression, digital violence, cyberbullying, trolling, coordinated attack, trust among citizens, generalized trust, institutional trust, chilling effect, public discourse space, digital ethics, moderation, information security, social solidarity, legal regulation.

KIRISH

Raqamli kommunikatsiya texnologiyalarining jamiyat hayotiga chuqur kirib borishi fuqarolik muloqoti uchun tarixda misli ko‘rilmagan imkoniyatlar yaratdi. Har bir fuqaro o‘z fikrini keng auditoriyaga yetkazish, jamoat ahamiyatiga molik masalalar muhokamasida ishtirok etish, hokimiyat organlariga murojaat qilish va o‘zi bilan hamfikir odamlarni topish imkoniyatiga ega bo‘ldi. Biroq aynan shu imkoniyatlar bilan birga yangi turdagi tahdid ham shakllandi — raqamli muhitda shaxsga va guruhlariga qaratilgan tizimli tajovuzkor xulq, ilmiy adabiyotda axborot agressiyasi va raqamli zo‘ravonlik nomi bilan tahlil qilinayotgan hodisa. Bu hodisaning ijtimoiy xavfi birinchi qarashda ravshan bo‘lib tuyuladi va shu sababli ko‘pincha sayoz tahlil qilinadi. Odatiy yondashuvga ko‘ra, raqamli zo‘ravonlik — bu jamoat muloqotining shunchaki qo‘pollashishi, odob doirasining buzilishi, muloqot madaniyatining pasayishi. Bunday tavsif noto‘g‘ri emas, biroq hodisaning eng muhim jihatini yo‘qotadi. Qo‘pollik muloqotning sifatiga ta’sir qiladi; agressiya esa muloqotning o‘zini imkonsiz qiladi. Birinchisi bahsni yomonlashtiradi, ikkinchisi bahsdan chiqishga majbur qiladi. Shu farqni tushunmasdan, hodisaning ishonchga ko‘rsatadigan ta’sirini to‘g‘ri baholash mumkin emas. Shu nuqtada tadqiqotning asosiy nazariy tezisi shakllanadi. Ijtimoiy ziddiyat — L.Kozer va R.Darendorf asarlarida asoslanganidek — jamiyat uchun tabiiy va hatto funksional hodisa bo‘lishi mumkin, chunki u mavjud muammolarni yuzaga chiqaradi va o‘zgarish uchun turtki beradi. Biroq ziddiyatning funksional bo‘lishi bitta shartga bog‘liq: tomonlar umumiy muloqot maydonida qolishi, bir-birining so‘zlash huquqini tan olishi lozim. Axborot agressiyasining tub mohiyati aynan shu shartni buzishdan iborat: uning maqsadi bahsda g‘alaba qozonish emas, raqibni bahs maydonidan chiqarib tashlashdir. Bu farq huquqiy va axloqiy baholashda ham belgilovchi ahamiyatga ega. Qattiq, hatto keskin bahs plyuralistik jamiyatda himoyalaniishi lozim bo‘lgan qadriyat hisoblanadi. Ammo shaxsni jim turishga majburlashga qaratilgan tizimli hujum bahs emas; u fuqaroning jamoat hayotida ishtirok etish imkoniyatiga qarshi qaratilgan harakatdir. D.Sitronning kiber makondagi tajovuz huquqiy tahliliga bag‘ishlangan ishlarida ko‘rsatilganidek, bunday hujumlarning oqibati faqat hissiy zarar bilan cheklanmaydi — u qurbonning kasbiy faoliyatiga, obro‘sig, ijtimoiy aloqalariga va yakuniy natijada fuqarolik huquqlaridan amalda foydalanish imkoniyatiga ta’sir qiladi.

Raqamli zo‘ravonlik shakllarining xilma-xilligi ham alohida tahlilni talab qiladi. Kiberbulling, trolling, nafrat kampaniyalari, shaxsiy ma’lumotlarni ruxsatsiz oshkor qilish, koordinatsiyalangan ommaviy hujumlar, sun’iy intellekt vositalari yordamida yaratilgan soxta

materiallar orqali obro‘sizlantirish — bu shakllarning har biri o‘ziga xos mexanizmga, o‘ziga xos qurbon profiliga va o‘ziga xos huquqiy javob choralarini talab qiladi. Ularni bitta umumiy atama ostida birlashtirish tahliliy aniqlikni yo‘qotishga olib keladi, shu sababli maqolada ularning morfologiyasi alohida ko‘rib chiqiladi. Tadqiqotning ikkinchi markaziy kategoriyasi — ishonchdir. Ishonch ijtimoiy fanlarda bir xil tushunilmaydi va bu holat tahlilda chalkashlik tug‘diradi. J.Rotter ishonchni shaxsiy xususiyat, umumlashgan kutish sifatida tahlil qildi. R.Mayer, J.Devis va F.Shurman uni munosabat tuzilishi sifatida — ishonuvchi, ishonilayotgan tomon va xatarga ochiqlik elementlari birligida ko‘rib chiqdilar. N.Luman esa ishonchni ijtimoiy tizimning murakkabligini kamaytiruvchi mexanizm deb asosladi: ishonch tufayli biz har bir vaziyatda barcha ehtimolliklarni hisoblab chiqmasdan harakat qilish imkoniga ega bo‘lamiz. Mazkur ishda ishonchning uch qatlami farqlanadi va bu farqlash tahlil uchun zarur hisoblanadi. Shaxslararo ishonch — aniq, tanish shaxsga nisbatan; umumlashgan ishonch — notanish hamvatanga, umuman odamlarga nisbatan; institutsional ishonch — davlat organlari, sud, media, platformalarga nisbatan. Raqamli zo‘ravonlikning eng jiddiy ijtimoiy natijasi aynan ikkinchi qatlamga — umumlashgan ishonchga tegishli, chunki aynan u fuqarolik jamiyati va ijtimoiy birdamlikning asosini tashkil etadi.

O‘zbekiston sharoitida masalaning dolzarbligi bir necha omil bilan belgilanadi. Mamlakatda internetdan foydalanish va ijtimoiy tarmoqlardagi faollik darajasi jadal o‘smoqda, jamoat ahamiyatiga molik masalalar muhokamasi sezilarli darajada raqamli maydonga ko‘chdi. Shu bilan birga axborot sohasini tartibga solishning huquqiy asoslari shakllanish jarayonida: «Axborotlashtirish to‘g‘risida»gi Qonun 2003-yil 11-dekabrda qabul qilingan va keyinchalik bir necha bor o‘zgartirishlar kiritilgan. 2023-yil 1-maydan kuchga kirgan Konstitutsiyaning yangi tahriri esa inson qadr-qimmatini himoya qilishni davlat faoliyatining asosiy tamoyillaridan biri sifatida mustahkamlaydi. Tadqiqotning maqsadi axborot agressiyasi va raqamli zo‘ravonlikning fuqarolararo ishonch inqiroziga olib keluvchi mexanizmlarini nazariy modellashtirish hamda bu model asosida huquqiy, institutsional va pedagogik javob choralarini asoslashdan iborat. Metodologiya nazariy-tahliliy xususiyatga ega: tushunchalarni chegaralash, tipologik tahlil, huquqiy hujjatlarni qiyosiy tahlil qilish va konseptual modellashtirish usullari qo‘llaniladi. Tadqiqot obyekti kiber makondagi fuqarolararo kommunikatsiya jarayonlari, predmeti esa agressiv kommunikativ amaliyotlarning ishonch darajasiga ta’sir ko‘rsatish mexanizmlaridir. Ishning ilmiy yangiligi quyidagilarda namoyon bo‘ladi. Birinchidan, ziddiyat va agressiya o‘rtasidagi farq umumiy muloqot maydoni mantig‘i asosida nazariy jihatdan asoslanadi, bu esa huquqiy tartibga solishning chegarasini belgilashga ilmiy mezon beradi. Ikkinchidan, raqamli zo‘ravonlikning yetti shakli tizimlashtirilib, har biri uchun o‘ziga xos javob chorasini ko‘rsatiladi. Uchinchidan, sovuq ta’sir mexanizmi orqali individual zarardan jamiyat miqyosidagi ishonch inqiroziga o‘tish yo‘li modellashtiriladi. Shu bilan birga tadqiqotning chegaralari ham ochiq qayd etilishi lozim. Maqola nazariy tahlilga asoslangan bo‘lib, O‘zbekiston bo‘yicha mustaqil empirik o‘lchovlar o‘tkazilmagan; mavjud xalqaro tadqiqotlar natijalari ikkilamchi tahlil obyekti sifatida foydalanilgan. Shuningdek, huquqiy tartibga solish masalasida maqola muayyan qonun loyihasini taklif etmaydi — u faqat tartibga solishning nazariy mezonlarini asoslash bilan cheklanadi, chunki aniq huquqiy normalar ishlab chiqish alohida yuridik tadqiqot predmetidir. Masalaning yana bir muhim jihati raqamli muhitning o‘ziga xos tuzilishi bilan bog‘liq. Yuzma-yuz muloqotda

tajovuzkor xulq tabiiy to’siqlarga duch keladi: hujum qiluvchi qurbonning yuzidagi reaksiyani ko’radi, atrofdagilarning baholashini his qiladi, o’z harakatining oqibatini bevosita kuzatadi. Raqamli muhitda bu to’siqlarning deyarli barchasi yo’qoladi. Anonimlik javobgarlik hissini susaytiradi, masofa empatiyani zaiflashtiradi, auditoriyaning kattaligi esa tajovuzni ommaviy tomoshaga aylantiradi. Bu holatni ijtimoiy psixologiyada deindividuatsiya deb nomlangan jarayon orqali izohlash mumkin: guruh ichida va anonim sharoitda shaxs o’zining individual axloqiy mezonlarini vaqtincha kuchsizlantiradi. Shu bilan birga raqamli muhitning yana bir xususiyati tajovuzning oqibatlarini og’irlashtiradi — bu izning barqarorligidir. Og’zaki haqorat vaqt o’tishi bilan xotiradan o’chadi, raqamli izohlar esa saqlanadi, qidiruv tizimlari orqali topiladi va yillar o’tib ham qurbonning obro’siga ta’sir ko’rsatishda davom etadi. Bu esa zararning tabiatini o’zgartiradi: u bir martalik hodisa emas, davomiy holatga aylanadi. Qurbon uchun hujum tugagandan keyin ham uning oqibati tugamaydi, chunki har bir yangi tanishuv, har bir ishga joylashish urinishi oldingi hujumning izi bilan yuzlashish ehtimolini saqlaydi. Maqolaning asosiy qismi yetti kichik bo’limdan tashkil topgan. Avval tushunchalar chegaralanadi va ziddiyat bilan agressiya o’rtasidagi tub farq asoslanadi. So’ngra raqamli zo’ravonlikning morfologiyasi tizimlashtiriladi va ishonchning uch qatlami tahlil qilinadi. Keyingi bo’limlarda sovuq ta’sir mexanizmi, huquqiy va institutsional javob choralari hamda profilaktika tizimi ko’rib chiqiladi.

1. Axborot agressiyasi va raqamli zo’ravonlik: tushunchalarning chegaralanishi:

Ilmiy muomalada bu ikki atama ko’pincha sinonim sifatida qo’llaniladi, biroq ularning hajmi bir xil emas. Axborot agressiyasi kengroq tushuncha bo’lib, u axborotni zarar yetkazish maqsadida qo’llashning barcha shakllarini — soxta ma’lumot tarqatish, obro’sizlantirish kampaniyalari, psixologik bosim vositalarini qamrab oladi va nishon sifatida nafaqat shaxs, balki guruh, institut yoki butun jamiyat bo’lishi mumkin. Raqamli zo’ravonlik esa torroq va aniqroq: u muayyan shaxsga yoki aniqlanadigan guruhga qaratilgan, takrorlanuvchi va qurbonning psixik yoki ijtimoiy farovonligiga bevosita zarar yetkazuvchi xulqni bildiradi. Bu chegaralashning ahamiyati javob choralari loyihalashda namoyon bo’ladi. Axborot agressiyasiga qarshi kurash asosan axborot siyosati, media savodxonligi va faktlarni tekshirish tizimlari orqali olib boriladi. Raqamli zo’ravonlikka qarshi esa huquqni muhofaza qilish organlarining aralashuvi, platformalarning moderatsiya majburiyatlari va qurbonni qo’llab-quvvatlash xizmatlari zarur. D.Olveus maktabdagi tajovuz tadqiqotlarida asoslagan uchta mezon — niyat, takrorlanish va kuchlar nomutanosibligi — raqamli muhitda ham amal qiladi, biroq bu yerda kuchlar nomutanosibligi jismoniy emas, auditoriya hajmi va anonimlik darajasi bilan belgilanadi.

2. Ziddiyat va agressiya o’rtasidagi tub farq: umumiy maydon mantig’i: Ijtimoiy ziddiyat nazariyasida uzoq vaqtdan buyon qabul qilingan qoida shuni bildiradi: ziddiyat tomonlar o’rtasidagi munosabatning yo’qligini emas, aksincha, mavjudligini anglatadi. Bahslashuvchi tomonlar bir-birining mavjudligini tan oladilar, umumiy mavzuga ega bo’ladilar va ayni bir maydonda harakat qiladilar. Aynan shu sababli ziddiyat yechim topish imkoniyatini saqlaydi — chunki yechim muloqot orqali topiladi va muloqot maydoni buzilmagan. Ziddiyatning funktsionalligi haqidagi barcha nazariy mulohazalar shu shartga tayanadi. Axborot agressiyasining tuzilishi boshqacha. Uning kommunikativ maqsadi raqibni ishontirish ham, hatto yengish ham emas — maqsad raqibning so’zlash qobiliyatini yo’q qilish. Hujum mavzuga emas, shaxsning gapirish huquqiga qaratiladi: sening fikring xato emas, sen gapirishga haqli emassan. Shu sababli

agressiya ziddiyatning darajasi emas, uning inkoridir. Bu nazariy farq amaliy mezon beradi: kommunikativ harakatni baholashda asosiy savol uning qanchalik keskinligi emas, balki u muloqotni davom ettirishga yoki to’xtatishga qaratilganligidir.

3. Raqamli zo’ravonlikning morfologiyasi va shakllari tizimi: Hodisaning amaliy shakllarini tizimlashtirish javob choralarini aniqlashtirishga xizmat qiladi. Birinchi shakl — kiberbulling: muayyan shaxsga qaratilgan takroriy haqorat va tahdid, odatda tanish doirasi ichida. Ikkinchi shakl — trolling: bahsni mazmunan buzish, provokatsiya orqali muhokamani maqsadidan chalg’itish. Uchinchi shakl — nafrat nutqi asosidagi hujum: shaxsga uning guruhga mansubligi sababli qaratilgan tajovuz. To’rtinchi shakl — shaxsiy ma’lumotlarni ruxsatsiz oshkor qilish, bu holda raqamli hujum real xavfsizlik tahdidiga aylanadi. Beshinchi shakl — koordinatsiyalangan ommaviy hujum: ko’p sonli hisoblarning bir nishonga uyushgan tarzda yo’naltirilishi, bunda alohida xabarlar og’ir bo’lmasa-da, ularning jamlanmasi chidab bo’lmas bosim hosil qiladi. Oltinchi shakl — soxta materiallar, jumladan sun’iy intellekt vositalari bilan yaratilgan tasvir va ovoz yordamida obro’sizlantirish. Yettinchi shakl — tizimli kuzatuv va ta’qib. R.Kovalski va hamkasblarining meta-tahlili ko’rsatganidek, bu shakllar ko’pincha birga keladi va birgalikdagi ta’siri alohida ta’sirlar yig’indisidan yuqori bo’ladi.

4. Ishonchning uch qatlami va ularning o’zaro aloqasi: Shaxslararo ishonch aniq odamga nisbatan shakllanadi va u tajriba asosida tuzatilishi mumkin: agar ishonch buzilsa, shaxs muayyan odamga nisbatan munosabatini o’zgartiradi, biroq umuman odamlarga bo’lgan munosabati saqlanib qolishi mumkin. Umumlashgan ishonch esa notanish odamga nisbatan oldindan mavjud bo’lgan ijobiy kutishdir va u fuqarolik jamiyatining asosiy resursi hisoblanadi, chunki iqtisodiy hamkorlik, ko’ngilli faoliyat, jamoat tartibi va hatto oddiy kundalik muomala aynan shu kutishga tayanadi. Institutsional ishonch uchinchi qatlamni tashkil etadi va u birinchi ikkisi bilan murakkab aloqada bo’ladi. Agar fuqaro raqamli hujumga uchrab, murojaat qilgan institut unga samarali yordam bermasa, zarar ikki tomonlama bo’ladi va eng xavfli zanjir harakatga keladi: himoya topa olmagan fuqaro keyingi safar murojaat qilmaydi yoki jamoat maydonidan butunlay chiqib ketadi. N.Luman ta’biri bilan aytganda, ishonchning yemirilishi murakkablikni kamaytirish mexanizmining ishdan chiqishidir.

5. Agressiyadan ishonch inqiroziga: sovuq ta’sir mexanizmi: Individual zarardan jamiyat miqyosidagi natijaga o’tishning asosiy halqasi — sovuq ta’sir, ya’ni hujumga uchramagan odamlarning xulqidagi o’zgarishdir. Mexanizm quyidagicha ishlaydi. Oshkora va og’ir hujum guvohlar uchun ma’lumot manbai bo’ladi: ular jamoat maydonida muayyan mavzuda gapirish qanday xarajat talab qilishini ko’radilar. Keyin ular bu xarajatni o’zlariga nisbatan hisoblab chiqadilar va ko’pchilik hollarda jim turishni afzal ko’radilar. Natijada bitta hujum o’nlab, yuzlab odamning ovozini o’chiradi, biroq bu yo’qotish hech qanday statistikada ko’rinmaydi. Sovuq ta’sirning eng jiddiy oqibati jamoat muloqotining tanlanma qashshoqlashuvidir. Maydonda qolgan ovozlar tasodifiy namuna emas: eng kuchli, eng chidamli, eng ko’p resursga ega yoki eng ko’p risk olishga tayyor ovozlar qoladi. O’rtacha, ehtiyotkor, murosaga moyil ovozlar esa birinchi navbatda chekinadi. Bu esa qo’shimcha, bilvosita natija beradi: jamoat muloqoti aslida jamiyatda mavjud bo’lganidan ko’ra qutblashgan ko’rinadi, bu ko’rinish esa o’z navbatida yangi chekinishlarni keltirib chiqaradi. Shunday qilib, agressiya individual zarar orqali butun kommunikativ maydonning tuzilishini o’zgartiradi.

6. Huquqiy va institutsional javob: O‘zbekiston tajribasi va xalqaro amaliyot:

O‘zbekistonda axborot sohasini tartibga solishning huquqiy asoslari izchil shakllantirilmoqda. «Axborotlashtirish to‘g‘risida»gi Qonun axborot resurslari va tizimlaridan foydalanishning umumiy tartibini belgilaydi, keyingi yillarda esa shaxsiy ma’lumotlar himoyasi, ijtimoiy tarmoqlarda tarqatiladigan kontentga nisbatan talablar va axborot sohasidagi javobgarlik masalalariga oid normalar takomillashtirildi. 2023-yil 1-maydan kuchga kirgan Konstitutsiyaning yangi tahriri inson qadr-qimmatini mustahkamlab, raqamli muhitdagi tajovuzga qarshi himoyaning konstitutsiyaviy asosini kuchaytirdi. Xalqaro amaliyot tahlili shuni ko‘rsatadi, samarali tartibga solishning kaliti kontentni taqiqlash emas, javob berish tezligi va jarayonning adolatliligidir. Murojaatni ko‘rib chiqish muddatlarini belgilash, qarorlarni asoslash majburiyati, shikoyat qilish tartibi va qurbonga huquqiy yordam choralari oldindan filtrlashga qaraganda kamroq xatarli, ammo ko‘proq samarali. Shu bilan birga himoya obyekti shaxsning qadr-qimmatini va ishtirok etish imkoniyati bo‘lishi lozim, muayyan fikrdan norozilik emas.

7. Profilaktika tizimi: raqamli etika, moderatsiya dizayni va ta’limning roli: Huquqiy javob zarur, ammo u tabiatan reaktiv — zarar yetkazilgandan keyin ishga tushadi. Shu sababli tizimli yechim profilaktikaga tayanishi lozim va u uch yo‘nalishda quriladi. Birinchi yo‘nalish — raqamli etika madaniyatini shakllantirish: ta’lim muassasalarida o‘quvchi va talabalarga raqamli muhitdagi xulq normalarini nazariy bilim sifatida emas, amaliy ko‘nikma sifatida o‘rgatish, jumladan guvoh pozitsiyasidagi mas’uliyatni — hujumni ko‘rgan uchinchi shaxsning aralashuv roli muhimligini anglatish. Ikkinchi yo‘nalish — moderatsiya va platforma dizayni: muhokamani tartibga soluvchi texnik yechimlar, xabar yuborishdan oldin o‘ylab ko‘rishga undovchi interfeys elementlari, ommaviy hujumni aniqlovchi tizimlar. Uchinchi yo‘nalish — uzluksiz ta’lim tizimi orqali fuqarolik muloqoti madaniyatini izchil shakllantirish. Bu yo‘nalish strategik ahamiyatga ega, chunki raqamli etika bir martalik kurs bilan o‘zlashtirilmaydi: u maktab yoshidan boshlab, oliy ta’lim va kasbiy faoliyat davrida davom etadigan uzluksiz tarbiya jarayonini talab qiladi. Aynan shunday izchillik yoshlarning ma’naviy dunyoqarashida boshqa fuqaroning qadr-qimmatini tan olish ko‘nikmasini barqaror norma darajasiga olib chiqadi.

XULOSA

Birinchi, axborot agressiyasi va raqamli zo‘ravonlik hajmi jihatidan farqlanuvchi tushunchalardir: birinchisi axborotni zarar yetkazish maqsadida qo‘llashning barcha shakllarini, ikkinchisi aniq shaxs yoki guruhga qaratilgan takroriy tajovuzni bildiradi. Bu farq javob choralari loyihalashda belgilovchi ahamiyatga ega. Ikkinchidan, axborot agressiyasi ijtimoiy ziddiyatning keskin shakli emas, balki uning inkoridir. Ziddiyat umumiy muloqot maydonining mavjudligini taqozo etadi, agressiya esa aynan shu maydonni yemiradi. Shu sababli kommunikativ harakatni baholashda asosiy mezon uning keskinligi emas, muloqotni davom ettirishga yoki to‘xtatishga qaratilganligi hisoblanadi. Uchinchi, raqamli zo‘ravonlikning yetti asosiy shakli ajratiladi va ularning har biri o‘ziga xos mexanizmga hamda o‘ziga xos javob chorasiga ega. Bu shakllar ko‘pincha birga keladi, ularning birgalikdagi ta’siri esa alohida ta’sirlar yig‘indisidan yuqori bo‘ladi. To‘rtinchidan, raqamli zo‘ravonlikning eng jiddiy ijtimoiy natijasi umumlashgan ishonch qatlamiga tegishli. Shaxslararo ishonch tajriba asosida tuzatilishi mumkin, umumlashgan ishonchning yemirilishi esa fuqarolik jamiyatining asosiy resursini kamaytiradi va jamiyat faoliyatining umumiy xarajatini oshiradi. Beshinchidan, individual zarardan jamiyat miqyosidagi

inqirozga o'tishning asosiy halqasi sovuq ta'sir mexanizmidir. Bitta oshkora hujum o'nlab odamning ovozi o'chiradi va jamoat muloqotining tanlanma qashshoqlashuviga olib keladi: maydonda eng chidamli ovozlari qoladi, murosaga moyil ovozlari birinchi navbatda chekinadi. Oltinchidan, huquqiy tartibga solishning samaradorligi kontentni taqiqlash ko'lamiga emas, javob berish tezligi va jarayonning adolatligi bilan belgilanadi. Himoya obyekti shaxsning qadri-qimmatini va ishtirok etish imkoniyati bo'lishi lozim, aks holda himoya vositasining o'zi tazyiq quroliga aylanish xatari yuzaga keladi. Yettinchidan, tizimli yechim profilaktikaga tayanadi va u raqamli etika madaniyatini shakllantirish, moderatsiya dizaynini takomillashtirish hamda uzluksiz ta'lim tizimi orqali fuqarolik muloqoti madaniyatini izchil tarbiyalash yo'nalishlarida quriladi. Raqamli etika bir martalik kurs bilan o'zlashtirilmaydi — u uzluksiz tarbiya jarayonini talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ergashbaev S. O'zbekiston sharoitida uzluksiz ta'lim tizimi orqali yoshlarning ma'naviy dunyoqarashini rivojlantirish // *Объединяя студентов: межвузовский научный диалог*. — 2025. — T. 1, № 1. — С. 314—316.
2. Olweus D. *Bullying at School: What We Know and What We Can Do*. — Oxford: Blackwell Publishing, 1993. — 140 p.
3. Citron D.K. *Hate Crimes in Cyberspace*. — Cambridge: Harvard University Press, 2014. — 352 p.
4. Ergashbayev S. Uzluksiz ta'lim tashkil etish orqali yoshlarning ma'naviy-falsafiy dunyoqarashini yuksaltirish // *Bulletin of Contemporary Researches: Multidisciplinary*. — 2025. — Vol. 1, № 1. — P. 10—13.
5. Kowalski R.M., Giumetti G.W., Schroeder A.N., Lattanner M.R. Bullying in the digital age: a critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth // *Psychological Bulletin*. — 2014. — Vol. 140, № 4. — P. 1073—1137.
6. Rotter J.B. Generalized expectancies for interpersonal trust // *American Psychologist*. — 1971. — Vol. 26, № 5. — P. 443—452.
7. Mirzaolimjon og'li M.M., Shohbozbek E. Yangi O'zbekistonning ta'lim siyosati va universitetlarning yangi modellari // *Pedagogik islohotlar va ularning yechimlari*. — 2025. — Vol. 16, № 01. — B. 325—328.
8. Mayer R.C., Davis J.H., Schoorman F.D. An integrative model of organizational trust // *Academy of Management Review*. — 1995. — Vol. 20, № 3. — P. 709—734.
9. Luhmann N. *Trust and Power*. — Chichester: John Wiley & Sons, 1979. — 208 p.
10. O'zbekiston Respublikasining «Axborotlashtirish to'g'risida»gi Qonuni, 2003-yil 11-dekabr, № 560-II // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami. — Toshkent, 2003.